

Μια σημαντική συμβολή στην ανάλυση της κριτικής παιδαγωγικής

γράφει ο ΧΡΗΣΤΟΣ ΡΕΠΠΑΣ*

Απελευθερωτική και κριτική παιδαγωγική στην Ελλάδα: Ιστορικές διαδρομές και προοπτική

των Γιώργου Γρόλλιου και Παναγιώτας Γούναρη
(Αθήνα, Gutenberg, 2016)

Το έργο αποτελεί μια συστηματική προσπάθεια αποτίμησης της παρουσίας της κριτικής και απελευθερωτικής παιδαγωγικής στην ελληνική παιδαγωγική σκέψη και εκπαίδευση από τη μεταπολίτευση μέχρι σήμερα. Είναι μια επιστημονική προσπάθεια από συγγραφείς που έχουν συστηματική συμβολή στην έρευνα και γνώση του συγκεκριμένου πεδίου με αξιόλογες μελέτες και των δύο, που έχουν δημοσιευτεί τα προηγούμενα χρόνια.

Ο τρόπος που εισάγονται οι ριζοσπαστικές ιδέες της κριτικής παιδαγωγικής στην Ελλάδα εξετάζεται σε συνάρτηση με την κοινωνικο-οικονομική και πολιτική πραγματικότητα και τις εξελίξεις στην παιδεία την αντίστοιχη περίοδο.

Η «Εισαγωγή» (σελ. 9-14) του έργου επισημαίνει τις εξαιρετικά αρνητικές συνέπειες της καπιταλιστικής κρίσης στην Ελλάδα στη δημόσια εκπαίδευση καθώς και της επιβολής των νεοφιλελεύθερων πολιτικών στο ελληνικό σχολείο. Η εκπαιδευτική πολιτική διαμορφώνεται πλέον σε ευθυγράμμιση με τις επιταγές της Ευ-

ρωπαϊκής Ένωσης, με βασικά εργαλεία την έννοια της αποτελεσματικότητας και την εμμονή στην αυταρκική αξιολόγηση. Η νεοφιλελεύθερη εκπαιδευτική πολιτική μετατρέπει την εκπαίδευση σε πράγμα και την απογυμνώνει από τα ανθρωπιστικά της στοιχεία. Το νεοφιλελεύθερο μοντέλο προωθεί την κυριαρχία μιας εκπαιδευτικής νεκροφιλίας που χαρακτηρίζεται από κατακερματισμό της γνώσης, διάλυση των υλικών υποδομών της δημόσιας εκπαίδευσης και μηχανική αποστήθιση νεκρών γνώσεων, αυτό που ο Π. Φρέιρε

(P. Freire) ονόμαζε *τραπεζιτικό μοντέλο εκπαίδευσης* (σελ. 10-11). Η κριτική αποτίμηση της κριτικής παιδαγωγικής στην Ελλάδα θεωρείται από τους συγγραφείς ισχυρή με τα μέχρι τώρα δεδομένα, αλλά και αναγκαία για τη συγκρότηση μιας διαφορετικής πρότασης για την κριτική απελευθερωτική παιδαγωγική στην ελληνική εκπαίδευση, πρόταση που καταθέτουν στο τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου.

Στο έργο διακρίνονται δύο περίοδοι αναφορικά με το θέμα: η περίοδος της μεταπολίτευσης που παρουσιάζεται με τον τίτλο «Μεταπολίτευση και Αλλαγή» (σελ. 15-78) και ξεκινάει από το 1974, με το πέρασμα από τη στρατιωτική δικτατορία στην αστική κοινοβουλευτική δημοκρατία και εκτείνεται ως το 1992, με την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ και η περίοδος της νεοφιλελεύθερης ηγεμονίας και των μνημονιακών πολιτικών 1992-2014, με τον τίτλο «Εκσυγχρονισμός και Κρίση» (σελ. 79-213). Το τρίτο κεφάλαιο με τον τίτλο «Εφαρμογές» (σελ. 215-254) αφορά τις εφαρμογές των ιδεών του συγκεκριμένου παιδαγωγικού ρεύματος στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα. Στο τέταρτο κεφάλαιο, τις «Συμπερασματικές Παρατηρήσεις» (σελ. 235-273), οι συγγραφείς εκθέτουν τα συμπεράσματα της εργασίας τους, ενώ στο πέμπτο, σημαντικότερο κεφάλαιο, «Για μια απελευθερωτική κριτική παιδαγωγική στην Ελλάδα» (σελ. 275-297), οι συγγραφείς εκθέτουν τις δικές τους απόψεις.

Το κεφάλαιο, που αφορά τη «Μεταπολίτευση και την Αλλαγή» ως το 1992, μετά τη σύντομη και επιτυχημένη παρουσίαση των κοινωνικο-οικονομικών και πολιτικών χαρακτηριστικών της περιόδου, αφιερώνεται αποκλειστικά στις απόψεις για το θέμα του παιδαγωγού Θεόφραστου Γέρου, ο οποίος είναι και ο πρώτος εισηγητής των απόψεων του Φρέιρε στην Ελλάδα, αλλά και της πρώτης προσπάθειας για έμπρακτη εφαρμογή των ιδεών του, μέσω της Γενικής Γραμματείας Λαϊκής Επιμόρφωσης στη δεκαετία του 1980.

Οι συγγραφείς διαπιστώνουν ότι ο Θ. Γέρου παρουσίασε την κριτική-απελευθερωτική παιδαγωγική από διαφορετικές οπτικές γωνίες, ανάλογα με την κοινωνι-

κο-πολιτική συγκυρία και την παρέμβαση του σ' αυτήν. Τον επηρέασε επίσης η κατάληψη κρατικών θέσεων εξουσίας μετά το 1981 και η προσπάθειά του να στηρίξει ενεργά την αστική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της περιόδου.

Μετά τη μεταπολίτευση, πάντα σύμφωνα με τους συγγραφείς, οι ιδέες του Φρέιρε παρουσιάστηκαν από τον συγκεκριμένο διανοούμενο ως φιλελεύθερες, ενώ μετά το 1977, όταν το ΠΑΣΟΚ κυριάρχησε στο χώρο της Ένωσης Κέντρου, κάνει στροφή σε ριζοσπαστική κατεύθυνση στην παρουσίαση του συγκεκριμένου παιδαγωγικού ρεύματος. Η στροφή της παρουσίωσης προς τη ριζοσπαστική κατεύθυνση γίνεται στο γενικότερο πολιτικό πλαίσιο απόρριψης της εξάρτησης από τις καπιταλιστικές μητροπόλεις της Δύσης, η δε ριζοσπαστική παρουσίαση νοματοδοτεί με διαφορετικό τρόπο τον κοινωνικό και εκπαιδευτικό μετασχηματισμό. Ο τελευταίος τώρα περιλαμβάνει την αλλαγή των αναλυτικών προγραμμάτων και την αμφισβήτηση του κυρίαρχου κοινωνικού ελέγχου στην εκπαιδευτική διαδικασία. Το 1985 η κριτική-απελευθερωτική παιδαγωγική παρουσιάζεται ως θεωρία αντίστασης που εκφράζει την αισιοδοξία στην εκπαίδευση.

Η περίοδος μετά το 1992, κάτω από το βάρος της συντηρητικής στροφής στο πολιτικό επίπεδο και την κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού και της νέας τάξης πραγμάτων, οδηγεί στην επικράτηση τεχνοκρατικών αντιλήψεων στην παιδαγωγική σκέψη. Στο πλαίσιο αυτής της συντηρητικής στροφής και της ευθυγράμμισης της εκπαιδευτικής πολιτικής με τις κατευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης εγκαταλείπονται οριστικά από τον συγκεκριμένο διανοούμενο οι ιδέες του της κριτικής παιδαγωγικής. Η στροφή αυτή θα ολοκληρωθεί στα μέσα της δεκαετίας του 1990 με την καταγγελία των θεωριών της κοινωνικής αναπαραγωγής στην εκπαίδευση και την προβολή της αντίληψης ότι η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που θα εφαρμοστεί θα πρέπει να γίνει χωρίς κοινωνικο-πολιτικές συγκρούσεις.

Φτωκά ήταν και τ' αποτελέσματα στον τομέα εφαρμογής της κριτικής παιδαγωγ-

γικής για την καταπολέμηση του αναλφαβητισμού που οφείλεται στον ίδιο το χαρακτήρα του εγχειρήματος. Η διαδικασία του αλφαβητισμού που ακολουθήθηκε ήταν μια προσπάθεια που προωθήθηκε από τα πάνω, μέσω της Γενικής Γραμματείας Λαϊκής Επιμόρφωσης, δεν εντάχθηκε στην προοπτική ενός ριζικού κοινωνικοπολιτικού μετασχηματισμού ούτε αποτέλεσε στόχο κάποιου οργανωμένου κινήματος.

Στη δεκαετία του 1990 από διάφορους συντηρητικούς κύκλους της πανεπιστημιακής διδακτικής η κριτική παιδαγωγική συμπεριλήφθηκε αυθαίρετα και με αντιεπιστημονικό τρόπο στο ρεύμα της προοδευτικής εκπαίδευσης, που θεμελιώθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα, παρ' ότι ως ρεύματα έχουν ουσιαστικές και αγεφύρωτες διαφορές, κυρίως ως προς τους κοινωνικο-πολιτικούς τους στόχους. Η κατηγοριοποίηση αυτή, όπως επισημαίνουν οι συγγραφείς, εντάσσεται στην προσπάθεια νομιμοποίησης της νεοφιλελεύθερης ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής, ειδικά από πανεπιστημιακούς που έχουν συμμετάσχει έμπρακτα στην εφαρμογή της.

Η πιο σημαντική συμβολή του βιβλίου αυτού θα μπορούσε να θεωρηθεί το πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο.

Για το χαρακτήρα της κριτικής παιδαγωγικής διαπιστώνουν ότι αυτή δεν αποτελεί μια γραμμική προέκταση μίας και μόνης θεωρητικής παράδοσης, ωστόσο τα θεωρητικά της θεμέλια προέρχονται από το μαρξισμό. Για την κατανόηση των σύγχρονων καπιταλιστικών κοινωνιών και του ρόλου της εκπαίδευσης σ' αυτές η κριτική παιδαγωγική χρησιμοποιεί τις έννοιες της εκμετάλλευσης, της ταξικής πάλης και της ανισόμετρης ανάπτυξης. Απορρίπτει τον φιλελεύθερο μύθο της παντοδυναμίας της αγωγής και θεωρεί το σχολείο ότι είναι μέρος ενός εποικοδομήματος του συνόλου των κοινωνικών-παραγωγικών σχέσεων. Η εκπαίδευση στο πλαίσιο των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων αποτελεί μηχανισμό αναπαραγωγής τους και διαμορφώνεται από τις υλικές σχέσεις εξουσίας που κυριαρχούν σ' αυτές τις κοινωνίες και με τη συνολική της λειτουργία

εξυπηρετεί τα συμφέροντα και τις απαιτήσεις της αστικής τάξης. Η λειτουργία αυτή βέβαια δεν αναιρεί το γεγονός ότι ο εκπαιδευτικός θεσμός διαπερνάται από αντιφάσεις, αλλά και από αντιστάσεις και ότι η ταξική πάλη είναι παρούσα σ' όλες τις πλευρές του.

Συστατικό στοιχείο της κριτικής απελευθερωτικής παιδαγωγικής είναι η παιδαγωγική ελευθερία, η οποία είναι ουσιαστική προϋπόθεση του εκπαιδευτικού έργου και συναρτάται με την ελευθερία των μαθητών να μαθαίνουν. Ούτε αντιλαμβάνεται το ρόλο των εκπαιδευτικών ως εκτελεστών προκατασκευασμένων προγραμμάτων, αλλά οι εκπαιδευτικοί πρέπει να συζητούν στόχους και να θέτουν ερωτήματα που αναφέρονται στο περιεχόμενο της διδασκαλίας. Θεωρεί δε τη διδασκαλία ως επιστημονική και ταυτόχρονα καλλιτεχνική δραστηριότητα.

Συστατικό επίσης στοιχείο του συγκεκριμένου ρεύματος παιδαγωγικών ιδεών είναι η έννοια της κριτικής συνειδητοποίησης, η οποία δίνει και την απάντηση στο τι μπορούν να κάνουν οι εκπαιδευτικοί στις συνθήκες του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος. Η κριτική συνειδητοποίηση συνίσταται στην κατανόηση των βιωμένων καταστάσεων και του συνόλου της πραγματικότητας με ταυτόχρονη ανάπτυξη συλλογικής δράσης για το μετασχηματισμό της. Η κριτική συνειδητοποίηση δεν είναι ατομική υπόθεση, αλλά συλλογική και αποσκοπεί στην απελευθέρωση της συνείδησης από την κυρίαρχη ιδεολογία. Δεν επιτυγχάνεται με τη δογματική επιβολή, αλλά με τη διατύπωση ερωτημάτων και προβληματισμού που μπορούν να δώσουν απαντήσεις. Δεν επιτυγχάνεται επίσης με την απόκρυψη διαφορετικών απόψεων, οι οποίες πρέπει να παρουσιάζονται αναλυτικά και εμπειριστωμένα, παράλληλα με τις απόψεις των διδασκόντων και χωρίς διαστρέβλωση.

Το βιβλίο θα πρέπει να θεωρηθεί ως μια σημαντική συμβολή στην ανάλυση του θέματος. Έρχεται ύστερα από μακροχρόνια ενασχόληση των συγγραφέων με τις ιδέες του Π. Φρέιρε και της κριτικής παιδαγωγικής και αποτελεί μία από τις πιο έγκυρες μελέτες για το θέμα. **T**